

T.C.

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

MANEVİ DESTEK VE REHBERLİK TEZSİZ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN DEİZM VE ATEİZME DAİR İLGİLİ
BİLGİ DÜZEYLERİ VE YAKLAŞIMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

TEZSİZ YÜKSEK LİSANS DÖNEM PROJESİ

Hazırlayan

Esra DEMİRASLAN

DENİZLİ, 2024

KABUL VE ONAY SAYFASI

Esra Demiraslan tarafından hazırlanan “Lise Öğrencilerinin Deizm ve Ateizme Dair İlgili Bilgi Düzeyleri ve Yaklaşımları Arasındaki İlişki” adlı tezsiz yüksek lisans dönem projesi danışmanlığında hazırlanmış olup 14.12.2023 tarihinde son kontrolü yapılarak Pamukkale Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı tezsiz yüksek lisans dönem projesi olarak kabul edilmiştir.

Danışman

İmza

Doç. Dr. İsmail ŞİMŞEK

Pamukkale Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ..... tarih ve ..... sayılı kararıyla onaylanmıştır

BEYAN

Bu dönem projesinin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atfedildiğine beyan ederim

Esra DEMİRASLAN

ÖNSÖZ

Günümüzde en çok tartışılan inanç konularından birisi ateizm ve deizm olmuştur. Gelişen teknoloji ile insan hayatı hızlı bir şekilde değişime uğramış ve insanların dini inanışları da bundan nasibini almıştır. Nitekim dini yaşantı sekülerizmin desteklediği ve özgür yaşama arzusu ile zayıflamaya başlamıştır. Sosyal medyanın etkisiyle seküler yaşama ayak uydurmaya çalışan kimseler kendi davranışlarını sınırlandıran her türlü kuraldan uzak durmaya başlamıştır. Bu durum bazı insanları bir yaratıcının varlığını tamamen reddetmeye bazı insanları da yaşamlarına müdahale etmeyen bir Tanrıya inanmaya yani deizm düşüncesini benimsemeye sevk etmiştir.

Bazı bilimsel çalışmalar ve medya ateizm ve deizm düşüncesini benimseyen kişilerin her geçen gün sayısının arttığını iddia etmiştir. Bu iddiadan hareketle araştırmamızda deizm ve ateizm düşüncesinin özellikle gençler arasında nasıl yayılmaya başladığını ve bu düşünce biçimlerini nereden öğrendiğini tespit etmeye çalıştık. Ancak bu konuyu araştırma sahamız Bursa'nın Gemlik ilçesindeki Roda Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde öğrenim gören öğrencilerle sınırlı tutulmuştur.

Bu çalışma esnasında, ders döneminden tez konusunun belirlenmesinden ve tez sürecinin en iyi şekilde yürütülmesine kadarki süre boyunca değerli birikimleri ile her zaman tezimi yazma konusunda bana destek olan danışmanım Doç. Dr. İsmail ŞİMŞEK'e çok teşekkür ederim.

Esra DEMİRASLAN

Denizli, 2024

ÖZET

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN DEİZM VE ATEİZME DAİR İLGİLİ BİLGİ DÜZEYLERİ VE YAKLAŞIMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

MANEVİ DESTEK VE REHBERLİK TEZSİZ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Esra DEMİRASLAN

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Danışman: Doç. Dr. İsmail ŞİMŞEK

Deizmin ve ateizm düşüncesinin ortaya çıkmasında birçok etmen söz konusudur. Bu etmenlerin en önemlisi 17. yüzyıl Avrupa'sında Hristiyan din adamlarının insanların dini inançlarını sövmeye karşılık bazı düşünürlerin verdiği tepkidir. Tüm dinleri, onların kutsal kitaplarını ve vahyi kabul etmeyen deizm, aklını kullanan herkesin Tanrının varlığını bulabileceği düşüncesini savunmaktadır. Onlara göre Tanrı evreni yaratmış ona mükemmel bir düzen koymuş ve ardından dünyadaki hiçbir şeye karılmamıştır. Bir felsefi düşünce tarzı olan deizm son yıllarda tekrardan daha çok dillendirilmeye başlanmış, özellikle ülkemizde gençler arasında yayıldığı iddia edilmiştir. Ülkemizdeki gençlerin İslam dininden uzaklaşarak, deistik bir yaşam tarzını benimsedikleri iddia edilmiştir. 17. yüzyıl Avrupa'sında Hristiyan din adamlarının insanların dini inançlarını sövmeye karşılık bazı kimseler ise Tanrı ile tüm bağlarını koparıp onun varlığını reddetme yolunu tercih etmişlerdi.

Bu çalışmayla, Bursa'nın Gemlik ilçesindeki "Roda Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde" öğrenim gören öğrencilerin deizm ve ateizm fikrine yöneliminin var olup olmadığı, yönelimi varsa bunun nedenleri ve öğrencileri etkileyen temel faktörlerin neler olduğunun tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde problemin durumu, araştırmanın amacı, kapsam yer verilmiştir. Birinci bölümde çalışmamızla ilgili olan din, teizm, ateizm, deizm, kötülük problemi gibi kavramlara sırasıyla yer verilmiştir. İkinci bölümde çalışmanın araştırma modeline, çalışmanın evren ve örnekleme, çalışmanın veri toplama araçlarına, kişisel bilgi anketine, çalışmamamızla bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir.

ABSTRACT

There are many factors in the emergence of deism and atheism ideas. The most important of these factors is the reaction of some of the thoughts of Christian clergy in 17th century Europe to the exploitation of people's religious beliefs. Deism, which does not accept all religions, their holy books and revelation, defends the ideas that anyone who uses their minds can find the existence of God. According to them, God created the universe, put a perfect order in it, and then nothing was integrated and mixed. Deism, a style of economic thought, has begun to be voiced more in recent years, and it has been claimed that it has spread especially among young people. It has been claimed that young people are moving away from Islam and adopting a deistic lifestyle. In 17th century Europe, while Christian clergy exploited people's religious beliefs, some people chose to sever all ties with God and deny his existence.

This study aims to determine whether the students studying at Roda Anatolian Imam Hatip High School in Bursa's Gemlik district are inclined towards the idea of deism and atheism, and if so, the reasons for this situation and the factors affecting the students.

This study consists of an introduction and two parts. In the introduction section, the situation of the problem, the purpose of the research and the scope are included. In the first chapter, concepts such as religion, theism, atheism, deism, and the problem of evil, which are relevant to our study, are included respectively. In the second part, the research model of the study, the population and sample of the study, the data collection tools of the study, the personal information survey, our study, findings and comments are included.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
SİMGE VE KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	1
II. Araştırmanın Kaynakları, Yöntemi ve Literatür Kritiği.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Din Kavramı.....	4
1.2. Teizm Kavramı.....	5
1.3. Ateizm Kavramı.....	7
1.3.1. Ateizmin Çeşitleri.....	8
1.3.2. Kur'an'ı Kerim'in Ateizme Bakışı.....	9
1.3.3. Ateizme Yönelinmesinin Sebepleri.....	11
1.4. Deizm Kavramı.....	13
1.4.1. Kur'an'ı Kerim'in Deizme Bakışı.....	15
1.4.2. Deizmi Ortaya Çıkaran Sebepler.....	16
1.4.3. Günümüzde Deizmin Yaygınlaşma Sebepleri.....	18
1.5. Kötülük Problemi.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

METODOLOJİ

2.1. Çalışmanın Araştırma Modeli.....	25
2.2. Çalışmanın Evren ve Örnekleme.....	25
2.3. Çalışmanın Veri Toplama Araçları.....	26
2.3.1. Kişisel Bilgi Anketi.....	26
2.4. Bulgular ve Yorumlar.....	27
KAYNAKÇA.....	30
ÖZGEÇMİŞ.....	31

SİMGE VE KISALTMALAR

bs.	: baskı, basım
c.	: cilt
çev.	: çeviren
ed.	: editör
s.	: Sayfa, Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ts.	: tarih yok
vb.	: ve benzeri

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bazı araştırmalar günümüzdeki gençlerin ateizm ve deizm düşüncesine ilgi duymaya başladığını ortaya koymaktadır. Yapılan araştırmalar tam olarak bu iki düşünceyi benimsemeyen gençlerin bile en azından bu konuya dair bir sorgulamalarının bulunduğu göstermektedir. Çalışmamızın genel amacı Bursa'nın Gemlik ilçesindeki Roda Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde öğrenim gören öğrencilerin ateizm ve deizme dair bilgilerini nereden edindiğini ortaya koymaktır. Bu okulda öğrenim gören öğrencilere göre ateizm ve deizm deizm düşüncesinin gençler arasında yaygınlığının ne durumda olduğunu, gençleri bu düşünceleri benimsemeye sebep olan etmenlerin neler olduğunu ve öğrencilerin deizm ve ateizme dair edindiği bilgileri nereden edindiğini en iyi şekilde ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Öğrencilerin öğrenmiş olduğu din dersleri öğretim programlarının deizm ve ateizm düşüncesini yönelmeyi engellemede veya tanıtmada yeterli olup olmadığını, liselerde öğrencilerden gelen soruların neler olduğunu, öğrencilerin derslerde öğretmenlere karşı tutumlarının nasıl olduğunu ve öğretmenlerin ateizm ve deizme dair sorular sorun öğrencilere ne oranda tatmin edici cevaplar verdiği ortaya koymak da araştırmanın başka bir amacıdır. Bu çalışmada öğrencilerin ateizm ve deizme dair bilgi seviyelerinin ne olduğu ortaya konmuş olacaktır.

Ateizm ve deizm konuları genellikle din felsefesi ve kelam disiplininin ele aldığı bir inceleme alanıdır. Bu sebeple din eğitimi alanında ateizm ve deizm düşüncesini inceleyen bilimsel çalışmanın çok olmaması bizi bu çalışmayı gerçekleştirmeye sevk eden en önemli nedendir.

Araştırma ortaöğretimdeki öğrencilerinin ateizm ve deizm hakkındaki bilgi seviyelerinin en iyi şekilde ortaya konulması ve bu soruların hem öğretim programı hem de diğer materyallerin daha da geliştirilmesi sürecinde yol göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bunun yanı sıra çalışmamız ders öğretmenlerinin ateizm ve deizm düşüncesine yönelik öğrencilerin dini konulara dair temel ihtiyaç ve beklentilerine karşılık vermede katkıda bulunabilmesi açısından da oldukça önemlidir. Ortaöğretimdeki öğrencilerin ateizm ve deizm hakkındaki bilgi seviyelerinin tespit edilmesi, ateizm ve deizm konusunda öğretmenlerin okullarda yaşadıkları problemlerin ortaya konulması ve çözüme kavuşturulması açısından da oldukça önemlidir.

II. Araştırmanın Kaynakları, Yöntemi ve Literatür Kritiği

Çalışmamızda kullanılan yöntem Bursa'nın Gemlik ilçesindeki Roda Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde öğrenim gören öğrencilere yönelik anket çalışmasını içermektedir.

Çalışmamızda kendisinden istifade edilen çalışmalardan bazıları şöyledir.

1. Muhammed b. Mükerrerem b. Ali Ebü'l-Fadl Cemâleddîn İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*: Bu eser en önemli Arapça sözlüklerden birisi kanül edilir. Bu sebeple bazı kavramların sözlük anlamlarının en doğru bir şekilde tespit edilebilmesi kendisinden istifa edilmesi gereken sözlüklerin başında gelmektedir.

2. Dr. Yaşar Ünal'ın yazmış olduğu, “*Ateizm ve Din*” adlı eser ateizm ve din arasındaki ilişkiyi, dini bir inancı benimseyen ve dolayısıyla bir tanrının varlığını kabul eden insanları neden ateizme yöneldiğini ayrıntılarıyla ele alan bir eser olması sebebiyle çalışmamız açısından oldukça önemli bir eserdir.

3. Sibel Kandemir'in, “*Lise Öğrencilerinde Ateizm ve Deizm Eğilimi Üzerine Bir Araştırma*” isim doktora çalışması orta öğrenimde okuyan öğrencilerin ateizm ve deizm düşüncelerine yönelmesine sebep olan etmenleri ortaya koyan bir çalışmadır. Bu çalışma bu alanda çalışma yapacak araştırmacılara ışık tutması açısından oldukça önemli bir eserdir.

4. Hüsameddin Erdem'in, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde yazmış olduğu “Deizm” maddesi deizm sözlük ve terim anlamları ve çeşitleri hakkında kısa bir bilgi edinilmesi açısından oldukça önemlidir.

5. Hacı Ali Özdemir'in Süleyman Demirel Üniversitesi'nde yazmış olduğu “*Ortaöğretim Öğrencilerinde Allah İnancı (Burdur Örneği)*” isimli yüksek lisans tezi Burdur şehrindeki ortaöğretim öğrencilerinin Allah'ın varlığına iman konusunu ele almaktadır. Bu tez öğrencileri Allah'ın varlığına inkara iten sebeplerin ne olduğu da ele alınmıştır. Bu tez ortaöğretimdeki öğrencilerin Allah'a iman konusundaki bilgileri, Allah'ın varlığına dair düşünceleri ve Allah'ın varlığını inkar ediyorlarsa onları bu düşünceye sevk eden durumlar hakkında bilgi alınması açısından oldukça önemli bir çalışmadır.

6. Yusuf Yavuzyılmaz'ın yazmış olduğu “*Türkiye'de Deizmin Kökenleri*” isimli kitap Deizmin ortaya çıktığı tarihi, ortaya çıkama sebeplerini, günümüzde deizmin yayılma

sebeplerini ayrıntılarıyla ele almaktadır. Bu eser Türkiye’de deizmin yayılmasında etkili olan etmenler hakkında bilgi alınması açısından oldukça önemli bir eserdir.

7. Aydın Topaloğlu’nun, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi’nde yazmış olduğu “*Teizm*” maddesi teizmin sözlük ve terim anlamları ve içer, çeşitleri hakkında kısa bir bilgiye sahip olunması açısından oldukça önemlidir. Teizm alanında çalışma yapacak birisinin bu konu hakkında genel bilgiler ulaşabilmesi açısından oldukça faydalı bir maddedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

(KAVRAMSAL ÇERÇEVE)

Tezimizin konusunu “Lise Öğrencilerinin Deizm ve Ateizme Dair İlgili Bilgi Düzeyleri ve Yaklaşımları Arasındaki İlişkisi” oluşturmaktadır. Bu sebeple tezimizin iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için din, teizm, ateizm, deizm, kötülük problemi gibi kavramlara sırasıyla yer verilecektir.

1.1. Din Kavramı

Din (دين) kelimesi Arapça’dan dilimize geçmiş olup Arapça sözlüklerde; “ceza, karşılık, adet, itaat, mükâfat” anlamlarında kullanılmıştır.¹ Türkçe sözlükte ise din “Yaratıcıya, doğüstü güçlere, kutsal varlıklara inanmayı ve onlara tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum” anlamına gelir.² Ârâmî-İbrânî dilinde din “hüküm”, Sanskritçe’de “inanç” anlamına gelmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’de din kavramı doksan iki yerde zikredilmiş ve yönetme-yönetilme, tevhid, İslâm, hesap, millet, itaat, hüküm, hudûd, âdet, ceza, tapınma, şariat anlamlarında kullanılmıştır.³ Görüldüğü üzere Kur’ân-ı Kerîm’de din kelimesi sözlüklerde belirtilen anlamlarda da kullanılmıştır.

Terim olarak “din akıl sahibi kişilerin Resulullah’ın bildirdiği gerçekleri kabul etmeye çağıran ilahi kanun”⁴ anlamına gelmektedir. Ünlü filozof William Alston ise din kavramını hakkındaki görüşünü bir dinde olması gerek özelliklerden hareketle ortaya koymuştur. Ona göre din;

1. Doğüstü güce sahip varlıklara olan inançtır.
2. Kutsal olanla dünyevi varlıklar arasındaki ayırım.

---

¹ Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Ebü'l-Fadl Cemâleddîn İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dârus-Sadr, 1414), c. XIII/169; Eş-Şerif Ali b. Muhammed Cürçânî, *et-Ta'rîfât* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 105-106.

² “<https://sozluk.gov.tr/>”, ts. (Erişim 16 Kasım 2023).

³ Günay Tümer, “Din (Genel Olarak Din)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/312.

⁴ Cürçânî, *et-Ta'rîfât*, 105.

3. Kutsal nesnelere dayalı olan ayinler.
4. Tanrıların gönderdiğine inanılan ahlaki kurallar bütünüdür.
5. Kutsal olanın varlığı karşısında, tanrı düşüncesiyle ilintili olan ve ayinler esnasında ortaya çıkan kendinden geçme, gizem duygusu, hayranlık duygusu gibi dinsel duygular.
6. İbadet ve tanrılarla olan her türlü iletişim biçimleridir.
7. Dünya görüşü veya bir bütün olarak dünyaya dair genel bir algı ve bireyin bu algı içerisindeki konumudur. Bu algı da, dünyanın var olmasının genel amacı ya da anlamının ortaya konulması ve bireyin bunlara ne orandan uyduğunun işaretlerini kapsar.
8. Bireyin hayatını Tanrı'nın istediği şekilde düzenlemesidir.⁵

1.2. Teizm Kavramı

Sözlükte Tanrı anlamına gelen Yunancaki theos kelimesinden türetilmiş bir kelime olan teizm kelimesi genellikle; âlemin yaratıcı sebebi olan ve varlığı mutlak olan bir Tanrı inancını savunan felsefi düşüncüyü ifade etmektedir. Bu düşünce tarzını benimseyen kişilere de teist denir.

Teizm kelimesi Türkçe'de tanrıçılık, modern Arapça'da ise el-ilâhiyye ve et-te'lihü'd-dinî şeklinde ifade edilmektedir. Düşünce biçimi açısından tarihi çok eskilere dayanan teizmin felsefi bir terim olarak kullanımına XVII. yüzyılın ikinci yarısına rastlanılmıştır.

Teizmin tanıma ve tarihçesine bakıldığından bu kavramın biri geniş ve diğeri dar anlamda olmak üzere iki farklı açıdan ele alındığını görmekteyiz. Geniş anlamda teizm öncelikle bir Tanrı'nın varlığını kabul etmek ve bu inancı bir şekilde savunmayı gerektirmektedir. Bu inancın arka planında, görünen maddî dünyanın ötesinde aşkın bir yaratıcının varlığını ve O'nun kutsallığını kabul etme düşüncesi yer almaktadır. Teistik Tanrı inancının ilk adımı olarak kabul edilen bu yaklaşım, herhangi bir dinî inanç ya da felsefi bir bilgi birikimiyle karşılaşmamış kişiler arasında yaygınlaşmış ve düşünce tarzı "mutlak teizm" olarak adlandırılmıştır. Bu anlamdaki teizm düşüncesi daha çok İlkçağ düşüncesinde görülmektedir. Dar anlamda teizm ise, bilinçli bir şekilde Tanrı'nın varlığını kabul etmenin yanında O'nun aşkınlığına, yaratıcılığına, üstünlüğüne, zâtiyet ve şahsiyetine yani gerçek, şuurlu ve iradeli bir varlık olduğuna inanmaktır. Bu özellikler, teizm ile Tanrı kavramına yer

---

⁵ Yaşar Ünal, "Ateizm ve Din", *Kelam Araştırmaları* 11/1 (2013), 575-576.

veren diğer anlayışların en iyi şekilde karşılaştırılarak ele alınması açısından en belirleyici özelliklerdir. “Felsefî teizm” olarak isimlendirilen bu yaklaşımın bir sonraki adımı Tanrı’nın sonsuz güç ve kudret sahibi olduğuna, her şeyi en iyi şekilde bildiği, gördüğü, duyduğu ve takdir ettiğine, adalet, inâyet ve hayır sahibi olduğuna inanmaktır. Bu anlamı içeren teizm anlayışına klasik ya da tarihsel teizm de denilmektedir. Teizmin en son aşaması ise Tanrı’nın insanlar için bir vahiy gönderdiğini ve mûcizeler yarattığını kabul etmektir. Teizmin dinî boyutu olarak da kabul edilen olan bu düşünce tarzı monoteizmle de paralellik göstermekte, Hz. İbrâhim’le bütünleşen tevhid inancını sürdüren Yahudilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlığın temel özünü oluşturmaktadır.⁶

Klasik teizm anlayışının temeli Hz. İsa döneminde yaşadığı düşünülen Philo’nun (ö. 50) antik düşünceyle ve özellikle de Eflâtun’un düşünceleriyle Yahudiliği uzlaştırma çabasına dayanmaktadır. Bu düşünce tarzı Plotinus’la devam etmiş, sonrasında Hristiyan ve Müslüman düşünürlerin bu antik mirası kendi inandıkları inanç ve kültürleri bakımından yorumlamasıyla günümüze kadar gelmeyi başarmıştır. Bu açıdan bakıldığında klasik teizm evrenin yaratıcısı ve koruyucusu olan, varlığı mutlak, her zaman hâzır ve nâzır, her şeyi en iyi şekilde bilen, hayat sahibi, dilediğini her zaman yapabilecek güce sahip, asla değişmeyen, tek, hür, ezeli ve ebedî, tüm ahlâkî yükümlülüklerin temel kaynağı, kendisine ibadet yapılmaya layık, en güzel, en âdil ve en yüksek derecede iyi olan ulu varlığı kabul etmeyi kapsar.⁷

Teistik düşünce yapısına bakıldığında birbirinden farklı biçimlerinin ve yöntemlerinin bulunduğu görülmektedir. İlkçağ’da âlemde var olan çokluktan hareketle tek olana, maddî olandan varlıktan maddî olmayana, değişime uğrayan varlıktan değişmeye ve ölümlü olan varlıktan ölümsüz olana doğru gelişen teistik düşünce biçimi Ortaçağ’da varlığı zorunlu olan varlık ve olmayan ayırımı dayalı olarak bina edilmiştir. Akılcı düşünce tarzının ön planda olduğu Yeniçağ ile bilimselliğin ön planda modern düşüncede de gelenekten farklı şekilde değişik inanış biçimlerine rastlanmaktadır. Temelinde tektanrıcılık bulunmasına rağmen üç büyük dinin Tanrı anlayışı birbirinden farklılık arz etmektedir. Yahudilik’le birlikte millî bir din haline bürünmüş teizm evrenselliğini kaybetmiş, teslis inancını merkeze alan Hıristiyanlık

---

⁶ Aydın Topaloğlu, “Teizm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/332.

⁷ Topaloğlu, “Teizm”, 40/332-333.

monoteizmden uzaklaşmıştır. İslâmiyet ise esas aldığı tevhid ve evrensellik vurgusuyla hem Yahudilik'ten hem Hıristiyanlık'tan farklı ve özgün bir yapıya sahiptir.⁸

Teizm ateizm ve agnostisizmin kabul etmediği gibi Tanrı'nın yaratıcılık, teklik, zâtîlik, aşkınlık gibi özelliklerden sadece birini veya bir kısmını ihmal eden deizm, düalizm, politeizm ve panteizm gibi diğer inanış biçimlerinden de tamamen ayrılmaktadır. Teizmin Tanrı tasavvurunun en ayırt edici özelliği tektanrıcılık anlayışını benimsemiş olmasıdır. Tanrı'nın tek olması sadece bir sayı bakımından birliği değil bunun yanı sıra yetkinlik, yaratıcılık, eşi ve benzerinin bulunmaması gibi özellikleri de kapsamaktadır. "Tanrıcılık" veya "Tanrı'nın varlığını kabul etmek" manasına gelen deizmde Tanrı'nın evrenin işleyişe müdahale etmediği, varlıklar dünyasını onların kendi kanunlarıyla baş başa bıraktığı düşünülmektedir. Ayrıca vahyi reddedişi, dinî bir otorite, kural veya ilkeyi kabul etmeyişi deizmi teizmden ayıran en bâriz özelliklerdendir. Tanrı'nın aşkınlığını, yaratıcı ile yaratılan ayırımını reddeden panteizm de teizmden bu açıdan ayrılmaktadır. Çünkü panteizm teizmin aksine evrenin dışında mutlak gerçek şeklindeki bir tanrı düşüncesini kabul etmemiştir.⁹

1.3. Ateizm Kavramı

Tanrıtanımazlık olarak da ifade edilen ateizm kelimesi Fransızca kökenli bir kelimedir. Tarihi çok eskilere dayanmayan ateizm¹⁰ genel olarak, "dünyaya yaratmış olan ve dünyadan bağımsız olarak var olan bir Tanrı'ya inanmayı reddetmeye" denir.¹¹ Bu görüşü benimseyen kişilere de ateist denir. Ateizmin bu tanımına bakıldığında teistik bir anlayışı reddetme esasına dayalı bir tanım yapıldığı görülmektedir. Ancak ateizmin bu tanımı dışında tanrının yokluğunu ispat etme merkezli başka bir tanımı da bulunmaktadır. Buna göre ateizm; "hem Tanrı'nın varlığını kabul etmemek hem de var olmadığını kanıtlamak" anlamına gelir.¹² Görüldüğü üzere bu türlü ateizm tanımı tanrının yokluğunu teorik bir delil üzerine ispatlamayı da gerekli görmektedir.

---

⁸ Topaloğlu, "Teizm", 40/333.

⁹ Topaloğlu, "Teizm", 40/333.

¹⁰ "https://sozluk.gov.tr/".

¹¹ Sibel Kandemir, *Lise Öğrencilerinde Ateizm ve Deizm Eğilimi Üzerine Bir Araştırma (Konya Örneği)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Doktora Tezi, 2022), 39.

¹² Kandemir, *Lise Öğrencilerinde Ateizm ve Deizm Eğilimi Üzerine Bir Araştırma (Konya Örneği)*, 39.

Ateizm bu iki farklı tanımından hareketle Tanrıyı kabul etmemesine rağmen tanrı düşüncesiyle ve dindar kişilerle mücadele etmeyen kişilere negatif ateist, tanrı düşüncesiyle mücadele eden, Tanrı'ya inanmamanın yanı sıra, inananlarla mücadele ederek Tanrı'nın var olmadığını ispat etmeye çalışan ateistlere de pozitif ateist denmiştir.¹³

1.3.1. Ateizmin Çeşitleri

1. Mutlak Ateizm; “Tanrı'nın varlığı düşüncesini kökten kabul etmeye, insanın herhangi bir Tanrı fikrine sahip olmadığını, dolayısıyla Tanrı'nın varlığının kabul etmemenin veya yalanlanmasının bile söz konusu olamayacağını savunan görüştür.” Dolayısıyla bu tür ateizm; Tanrı'yı kabul etmemekten öte, zihinde herhangi bir Tanrı fikrine sahip olmama anlayışını içerir. Bu yaklaşıma göre insan doğuştan herhangi bir Tanrı kavramına sahip olmadığı için onu kabul etmeyecek bir şeyin de bulunmaması gerekir. Bu yaklaşımın önde gelenleri arasında Baron D'Holbach, Antony Flew, Annie Beasant (1847-1933) ve “Britanya Parlamentosu'nun açıkça ateist olduğunu itiraf eden ilk üyesi Charles Bradlaugh” gibi düşünürler yer almaktadır.¹⁴

2. Teorik Ateizm: Bu ateizmin temelini Tanrı'nın varlığını reddetmek oluştur. Atestin böyle bir sonuca ulaşabilmesi için öncelikle Tanrı hakkında bilgiye sahip olması, her ne kadar tecrübenin ötesinde olsa da Tanrı hakkında hüküm verecek bir sonuca ulaşacak düzeyde olması gerekmektedir. Tanrı'nın varoluşunu net bir şekilde onaylamayan her bir doktrin bu grupta değerlendirilir.

3. Pratik Ateizm: Tanrının varlığının inkar etmeyen ve bunun yanı sıra Tanrı'ya yaşamlarında da yer vermeyenlerin ateizmidir. Bu şekilde inanca sahip kişiler Tanrı'nın yaşama müdahale etmediği değerler sistemi doğrultusunda hayatı sürdürmeyi tercih eder. Görüldüğü üzere pratik ateizm dini ilgisizlik ile yakın bir tutuma sahiptir.

Pratik ateizmin dünya genelinde yaygın olma durumuna gelince; Dünya genelinde 34 ülkede gerçekleştirilen PEW 2019 araştırmasında, %45'lik bir bölüm ahlaklı olmak ve iyi olan değerleri edinmek için Tanrıya inanmayı gerekli görürken, geri kalan %55'lik dilim ahlaklı

---

¹³ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi* (İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012), 208.

¹⁴ Muammer Kılınç, *Bir Felsefi Problem Olarak Ateizm ve Ludwig Feuerbach Ateizmi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 12.

olmak ve iyi olan değerleri edinmek için Tanrı'ya gerek olmadığını söylemiştir. Bu araştırma dünya genelinde pratik ateizmin daha yaygın olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁵

Teorik ateizm ve pratik ateizmin ortak noktası ise her ikisinin de Tanrı'yı bir değer olarak görmemesidir.

3. İlgisizlerin Ateizmi; Tanrı'nın varlığının veya yokluğunun tartışma konusu bile yapılmaması gerektiğini savunan akıma denir. Bu görüşü benimseyen ateistlere göre insan, varlığından emin olduğu şeylerle yetinmesini bilmeli ve görünen âleme ilgi duymalı bunu dışındaki âleme ilgi duymamalıdır.

Temsilcilerinin önde gelenleri arasında J. Ayer, Otto Neurath, F. Weisman gibi filozoflar yer almaktadır.

4. İdeolojik (Materyalist) Ateizm; Merhamet, adalet, mükemmeliyet, ululuk, her şeyi bilen, her şeyi yapabilen, fiziksel olmayış gibi konularda teizme eleştirel cevaplar vermeye çalışan ateizm türüne denir.

Bu ateizm türü Eski Sovyetler Birliği'nde ve günümüzde bazı ülkelerde Leninist ve Marksist dünya görüşlerinin bir parçası şeklinde görülmüş ve "ilmi ateizm" adıyla anılmaya başlanmıştır.¹⁶

1.3.2. Kur'an'ı Kerim'in Ateizme Bakışı

İnsanoğlu daima bir yaratıcıya inanma duygusunu içerisinde barındırır. Bu sebeple insanlar tarihinin her döneminde bir yaratıcıya inanmıştır. Her ne kadar insanlar genel olarak bir yaratıcıya inansa da zaman zaman hiçbir yaratıcının varlığını kabul etmeyen insanlar da var olmuştur. Burada karşımıza ilhâd anlamı karşımıza çıkar.

İlhâd sözlükte; "doğrudan sapmak, yönelmek, emredilen şeyi yerine getirmemek, bir şeyden kuşku duymak, mücadele etmek" anlamlarına gelir.¹⁷ Terim olarak ilhâd; "Allah'ın varlığı ya da birliğini, dinin ana hükümlerini reddetmek, bunlar hakkında kuşku duymak ya da uyandırmak, dinî kuralları küçümsemek" anlamına gelir.¹⁸

---

¹⁵ Kılınç, *Bir Felsefi Problem Olarak Ateizm ve Ludwig Feuerbach Ateizmi*, 19.

¹⁶ Kılınç, *Bir Felsefi Problem Olarak Ateizm ve Ludwig Feuerbach Ateizmi*, 19-20.

¹⁷ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Hamevî Feyyûmî, *el-Misbâhü'l-Münîr* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1431), c. II/550.

¹⁸ Mustafa Sinanoğlu, "İlhâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/90.

Kur'an'ı Kerim de ise Allah'ın (c.c.) varlığından daha çok Allah'ın birliği üzerine dikkat çekilmiştir. Çünkü insanoğlu fitratı gereği bir yaratıcının varlığına inanır. Bu durum Kur'an'ı Kerim'de şu şekilde ele alınmıştır.

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَوِيمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

*“(Rasulüm!) O zaman yüzünü, Allah'ı tek kabul ederek dine, Allah'ın insanları fitrat üzerine yaratmış olduğu dine çevir. Allah'ın yaratışında hiç bir değişme yoktur. İşte doğru olan din budur. Ancak insanların çoğu bundan habersizdir.”*¹⁹

İnsanoğlu fitratı gereği hem kendisini hem de dış dünyayı gözlemleyerek de bir yaratıcının varlığını kabul eder. Kur'an'ı Kerim'de de bu durumu dikkat çeken ayetler bulunmaktadır. Bu ayetlerden bazıları şöyledir.

*“Yeri enine boyuna döşeyen, orada dağlar, ırmaklar meydana getiren, yeryüzünde her çeşit meyveden iki tür yaratandır. O sürekli olarak geceyi gündüze çeviriyor. Şüphe yok ki bunlarda akleden bir toplumda (Allah'ın varlığına gösteren) deliller vardır.”*²⁰

*O, yedi göğü birbiri üzerine bir uyum içinde yaratan O, ne uludur. Rahman'ın yarattığında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Gözünü bir kez daha çevir de bak, bir bozukluk görüyor musun?*²¹

Görüldüğü üzere bu ayetlerde Allah'ın varlığına evrenin ahenk içinde yaratılmış olması üzerinden dikkat çekilmiştir. İnsan kimi zaman da bir yaratıcının varlığına kabul etmiş ancak bu yaratıcının çok sayıda olduğu inancını benimsemiştir. Kur'an'ı Kerim'de de bu durumu şu şekilde ele alınmıştır:

*“Eğer gökyüzünde ve yeryüzünde Allah'tan başka ilahlar bulunsaydı, ikisinde de kargaşa baş göstermiş olurdu. Allah arşın sahibi Allah, onların takıp takıştırdıklarından uzaktır.”*²²

Görüldüğü üzere bu ayette de Allah'ın birliği evrendeki düzen üzerinden ele alınmıştır.

¹⁹ Kur'an'ı Kerim Meâli, ts., er-Rûm, 30/30.

²⁰ er-Ra'd, 13/13.

²¹ el-Mülk, 67/3.

²² el-Enbiyâ, 21/22.

1.3.3. Ateizme Yönelinmesinin Sebepleri

İnsanların ateizme yönelmesine sebep olan pek çok etken bulunmaktadır:

1. Yakın Çevre: Kişinin çocukluk yaşlarından itibaren dine uzak duran bir ailede ve çevrede büyümesi, dine karşı bir eğitimle yetiştirilmesi o kişinin dine karşı olumsuz bir tutum sergilemesine hatta inançsız bir birey olarak yetişmesine sebep olabilir. Bunu aksi olarak din konusunda aşırı baskı görmüş bireyler de dindar bir birey olmak yerine baskılardan dolayı inançsız bir birey olarak yetişebilir. Özellikle anne-babalar bu konu sergiledikleri tutumlarına dikkat etmelidir.

2. Hayal Kırıklığı: Her insanın ulaşmak istediği bir takım istekleri vardır. Eğer bunlara sahip olmaz ya da istediği gibi sonuca ulaşamazsa büyük bir hayal kırıklığı ile karşı karşıya kalabilirler. Allah'a iman eden ve O'nun emrettiği şeyleri yerine getirmeye özen gösteren kişi, Allah'ın da kendisine yardım etmesi gerektiğini düşünebilir. Ancak istediği umudu bulamayan ve bu sebepten dolayı hayal kırıklığı yaşayan kişi isyan ve inkara yönelebilir. Özellikle de hayatında dini sorumluluklarını tam olarak yerine getirmeye özen gösteren kişi, dini inancı zayıf olan ya da inançsız olan bireylere oranla maddi imkanı yetersizse ve genellikle sıkıntılarla karşı karşıya kalıyorsa bu da insanı isyana ve inkara yöneltebilir. Deprem gibi doğal afetlerin neticesinde pek çok kişinin dini inancında bir artma görülürken bazı insanlarda bu durum tam tersi olmuştur.²³

3. Kötülükler: Ateizmin öne çıkan söylemlerinden biri de kötülük problemidir. Bu konuda özellikle ilim ve güç sahibi ve şevkatli bir yaratıcı olduğuna inanılıyorsa dünyadaki bunca kötülüğün neden olduğuna dair tartışmalar gündeme gelmektedir. Tanrı'nın kudreti her şeye yetmiyor mu ki hala kötülük dünyada var? Ya da Tanrı kötü niyete mi sahip? tarzındaki sorular problemin can alıcı noktasını oluşturmaktadır.

4. Kendinin Yeterli, Güçlü Olduğunu Düşünme: Kişinin kendisine çok fazla güvenmesi ve büyüklük, kibirlilik duygularını benimsemesi onu kendisinden daha büyük ve kudretli olan bir Yaratıcı'yı inkâr etmeye sevk edebilir. Özellikle insanın hürriyeti ve kendi kendine yeterli olması kavramlarını çok dile getiren bazı müfekkirlere insanın bir yaratıcıya ihtiyaç

---

²³ Uğur Kaya, "Ateizmin Tanımı, Tarihçesi ve Çeşitleri", <http://www.antalyaozelegitim.com/blog/psikolojik-degerlendirme-ve-danisma/ateizmin-tanimi-tarihcesi-ve-cesitleri.html> (10 Kasım 2023).

duymadığını savunurlar. Kur'an'a baktığımızda da kibrin kişiyi inkâra sevk eden bir etken olduğu vurgulandığı görülmektedir.²⁴

5. Bağımsızlık Arzusu: Bitmek ve tükenmek bilmeyen istek ve heveslerinden, zevk ve eğlence dışında hiç bir şey tasavvur etmeyen, “bu hayat bir daha ele geçmez, Allah’ı, dini bırak, ye, iç, eğlen, yaşamaya bak” düşüncesiyle hareket eden fertler için de din her şeye bir engeldir. Böyle bir yaşamı sürdürebilmek için Allah’ı inkar etmek ve dinin kısıtlayıcı değerlerinden bir an önce kurtulmak gerekir. “Buna eğlence ateizmi de denir.” “Tanrı’ya inanç, var oluşsal bir bağımlılığı kabul etmek demektir.”²⁵

6. Allah İnancının ve Dinin Bir Faydasının Olmadığını Düşünme: Allah inam etmenin topluma, ferde ve hayata dair hiçbir olumlu katkısının bulunmadığını, sadece akılları karıştırmakta ve düşmanlıklara sebep olduğunu savunanlara ve bireylere inkarda bulunmanın daha güvenli olduğunu ileri sürmektedirler.

7. Allah’ın Varlığına Dair Yeterli Delil Bulamama: Her şeyi var eden bir yaratıcının olamayacağını, olsa dahi bunun kanıtlanamayacağını ileri süren düşünürler “Mademki Tanrı var o halde niçin kendisini net kanıtlarla göstermiyor?” şeklinde sorular yöneltmektedir. Burada Hüseyin Peker’in kitabına aldığı, Yalçın Çetinkaya’nın “*Türk Usulü Ateizm*” isimli eserinde yer alan şu örneği aynen vermek istiyorum.²⁶

“Bir BBC yayınında spiker İngiliz filozofu Bertrand Russel’a üstad, öldükten sonra eğer bir öteki dünya varsa ve yaşarken inanmadığımız Tanrı çıkıp da “bana niçin iman etmedin?” diye sorarsa ne cevap verirsiniz? şeklinde bir soru yöneltir. Filozof da, buna şöyle cevap verir: “Tanrım, bana varlığına dair niçin daha doğru dürüst bir delil göstermedin? derim” demiş. İlahiyat ve felsefe alanlarında Tanrı’nın var olduğuna dair deliller en çok tartışılan ve üzerinde teoriler ortaya konulmaya çalışılan konudur. Ama özellikle inançsız düşünürler bu algılamaları daha çok beş duyu alanına çekip, deney yapmayı istemekte bu olmayınca da her şeyi inkâra kalkışmaktadırlar.²⁷

---

²⁴ Kaya, “Ateizmin Tanımı, Tarihçesi ve Çeşitleri” (10 Kasım 2023).

²⁵ Kaya, “Ateizmin Tanımı, Tarihçesi ve Çeşitleri” (10 Kasım 2023).

²⁶ Kaya, “Ateizmin Tanımı, Tarihçesi ve Çeşitleri” (10 Kasım 2023).

²⁷ Kaya, “Ateizmin Tanımı, Tarihçesi ve Çeşitleri” (10 Kasım 2023).

1.4. Deizm Kavramı

Tarihin her döneminde herhangi bir dine inanan insanlar ve toplumlar olmuştur. Bu sebeple din tarihin her döneminde insanlara ve toplumlara rehberlik eden bir olgu olmuştur. Aynı zamanda din tarihi süreçte insanların bir yaratıcı ile ilişki kurarak kendilerini güvende hissetmelerini de sağlamıştır. Ancak insanların tamamının bir yaratıcıya inandığını ve yaratıcı ile kuvvetli bir bağlarının olduğunu mümkün değildir. Bu durum tarihi süreç içerisinde birtakım akımların meydana çıkmasına sebep olmuştur. Bu akımlardan birisi de deizmdir.

İnsanlar inanç konusunda ve yaratıcıya bakış açılarının farklı olması deizm kavramına dair de farklı tanımların yapılmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla üzerinde ittifak edilmiş bir deizm kavramı bulunmamaktadır. Bunun altında yatan sebeplerden birisi de deizmin doğduğu bölgelerin birbirinden uzak olması ve deist diye bilinen tarafların birbiri ile olan ciddi fikir ayrılıklarının bulunmasıdır. Deizm kelimesinin kökenine bakıldığında, “Deizm (Deism)”, Latince’de “Tanrı” manasına gelen “deus” kelimesinden meydana geldiği görülmektedir. Deizm, Grekçe’de yine “Tanrı” manasına gelen “theos” kelimesinden türetilen “Teizm (Theism)” ile aynı kökene dayanır. Bu iki mananın aslı da Tanrının varlığına inanmamak anlamına gelmektedir. Bu açıdan deizm “Ateizm (Atheism)”in antitezini meydana getirmekteydi. Ancak zaman içerisinde, deizm, kendine has felsefi bir içerik elde etmiş ve “doğal din” kavramıyla bütünleşmiştir.²⁸ 16. yüzyıldan itibaren de Hıristiyan dünyasında kendisini göstermeye başlayan felsefi ve teolojik tartışmaların etkisiyle birlikte teizm, geleneksel dini inanç sistemini benimseyen ve savunan zihniyet için; deizm ise geleneksel inanç sistemine aykırı olan zihniyet için kullanılmaya başlanmıştır.²⁹

Deizm kavramının kullanılmış olduğu en yaygın tanıma gelince; Deizm, bir yaratıcının varlığını ve âlemin bizzat faili olduğunun kabul etmekle birlikte yaratıcının varlığının ve nihai gerçekliğinin akıl sayesinde bilinebileceği, ancak tanrının yaratılmış âleme müdahalesinin olmadığını, dolayısıyla da peygamberlere, onlara gönderildiğine inanılan kutsal kitaplara herhangi ihtiyaç duyulmayacağı iddaasını ileri süren felsefi bir düşüncedir.³⁰

---

²⁸ Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi* (Ankara: Selçuk Yayınları, 1994), 173.

²⁹ Hüsameddin Erdem, “Deizm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/109-110.

³⁰ Mehmet Ata Az, *Tanrı ve Nihai Gerçeklik* (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2018), 69.

Erdem'e göre deizm; Tanrı'nın varlığının ve onun âlemin ilk sebebi olduğunun kabullenilmesiyle birlikte nübüvvet hakkında şüphe duyan veya onu kabul etmeyen bir felsefi akımdır.³¹

Cevizci'ye göre deizm, Yetkin bir varlık olduğu düşünülen Tanrı'nı, var olmasına duyulan inanç ve yaratıcılık anlamına gelir. Vahyi, vahyin haber verdiği Tanrı'yı ve dini reddederek, sadece akıl yoluyla idrak edilen bir Tanrı'nın var olduğuna inanmadır.³²

Bolay'a göre ise deizm, "Tüm vahyi ve vahyin haber verdiği Allah'ı ve dini reddederek sadece akıl ile anlaşılan bir Tanrı'nın var olduğunu kabul eden felsefi bir akımdır. Bu şekildeki anlayış bir peygambere ve dine ihtiyaç duyulmadığını ileri sürerek "tabii din" fikrini kabullenip onu savunmaktır."³³ Görüldüğü üzere Bolay burada doğal bir din anlayışını savunmuştur. Doğal din denilen şey ona göre, aklın bulduğu ve idrak ettiği din anlamına gelir.

Deizm düşüncesine dair ileri sürülen tanımlara bakıldığında deizmin iki temel anlayış üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi, evrene müdahale etmeyen bir yaratıcı inancı, ikincisi ise herhangi bir dini bilgi ve vahiy olmadan sadece salt bir akıl ile âlemin bilinebileceğidir. Deizme göre akıl bir yaratıcının varlığını idrak edecek kadar yüksek bir donanıma sahiptir. Bu sebeple deizm, vahye ihtiyaç duymadan insanın doğası gereği ve aklın evrenselliğine dayalı olarak doğal bir din anlayışının herkesi doğru bir dine sev edeceğini savunmaktadır.³⁴

Tüm bunlardan hareketle deizmin üç özelliği ön plana çıkmaktadır. İlki âleme müdahale etmeyen tanrı inancı, ikincisi akla ve bilime duyulan güven, üçüncüsü de akla dayalı doğal bir din anlayışdır. Deizmine dair ortak bir tanımın olmayışı tanımları yapan kişilerin bu özelliklerden sadece birisine veya birkaçını ön plana çıkarmış olmalarıdır. Deizm kavramına dair yapılan tanımlarında ortaya çıkan bir başka şey ise deizmin bir din değil, felsefi bir akım veya öğretisi şeklinde tanımlanmış olmasıdır. Bir şeyin din olarak kabullenilmesi için, kutsal bir kitabının veya karizmatik bir dini liderinin olması gerekmektedir.³⁵

---

³¹ Erdem, "Deizm", 9/109.

³² Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002), 255.

³³ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefi Doktrinler Sözlüğü* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1984), 64.

³⁴ Hacı Ali Özdemir, *Ortaöğretim öğrencilerinde Allah inancı (Burdur Örneği)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 30.

³⁵ Ali Kale, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Deizm Hakkındaki Görüşleri* (Amasya: Amasya Üniversitesi, 2022), 9-10.

Deizm kavramını tarihte ilk defa kullanan kişi 1564'te Calvin'in öğrencisi olan Pierre Viret olmuştur. Deizm kavramı ilk olarak İngiltere'de ve sonrasında Fransa'da daha da olgunlaşır. Viret, gökyüzünü ve yeryüzünü yaratan bir yaratıcıya inanan ancak İsa Mesih'i ve onun söylediği öğretileri kabul etmeyen ve kendilerini deist olarak adlandıran bir grubun bulunduğu bahseder.³⁶ İngiltere'de ise deizmin en güçlü savunucusu Lord Herbert'tir. Diğer meşhur deistler A. Collins, Hobbes, Locke, J. Toland, M. Tindal gibi isimlerdir.³⁷

Başta İngiliz düşünürler tarafından olmak üzere yaratıcıyı ve ahiret hayatını reddetmekle birlikte yaratıcı tarafından gönderilen kutsal kitapların doğruluğu hakkında kuşkular ortaya çıkmaya başlamış ve din adamlığı kurumu eleştirilmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda dünyaya gelen her insanın günahkâr olarak dünyaya gelmesi, Hz. İsa'nın insanları ilk günahattan arındırmak için dünyaya geldiği, teslis inancı gibi dini meseleler 16. yüzyıldan itibaren deney ve gözlemin ağırlık kazanmasıyla sorgulanmaya başlanmıştır.³⁸ Deizm inancı, Hristiyanlıkta akla aykırı birtakım inançların bulunması, din adamlarının elde ettiği güçle insanlara manevi baskı kurmaları sebebiyle yayılmaya başlamış ve insan deizme adeta bir kurtarıcı olarak bakmışlardır.³⁹

1.4.1. Kur'ân'ı Kerim'in Deizme Bakışı

Kur'ân'ı Kerim'e göre Allah kudret ve hikmet sahibi, alemleri yaratan ve rızıklandıran tek varlıktır. Aynı zamanda Allah ihsan, ikram ve lütfuyla her an aleme müdahale eden yüce bir varlıktır. Allah (c.c) bir defada olup bitmiş bir yaratmanın faili değildir, aksine o her an ve sürekli yaratma hâlinindedir. Bu durum Kur'ân'ı Kerim'de şöyle anlatılmıştır:

“Gökyüzünde ve yeryüzünde olan herkes, O'ndan ister. O her an yaratma halindedir.”⁴⁰

Yukarıdaki ayette görüldüğü üzere Allah (c.c), her şeyi bir kerede yaratıp yaratılanla ilişkisini kesmiş değildir. Aksine yapan-yapılan ilişkisi sürekli devam etmektedir ve Allah sürekli bir yaratma halindedir. Sürekli yaratma hali yaratılanın yarata karşı sorumluluğunu da

---

³⁶ Adnan Bülent Baloğlu, *Son Hurafe Deizm*, (Ankara: DİB Yayınları, 2021), 86.

³⁷ Yusuf Yavuzylmaz, *Türkiye'de Deizmin Kökenleri* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2018), 19.

³⁸ İbrahim Coşkun, *Modern Çağ Deizminin Nedenleri ve Sonuçları* (İstanbul: Ensar Neşriyat., 2017), 45.

³⁹ Hasan Peker, “Tanrı ve Din Tasavvuru Bağlamıyla Deizm ve Yayılımı Üzerine”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/8 (2018), 13-42.

⁴⁰ er-Rahmân, 55/29.

beraberinde getirir. Bu sorumluklardan birisi de insanın Allah'a boyun eğip onun emrettiği ibadetleri en güzel şekilde yerine getirmedi. Dolayısıyla Allah-âlem-insan ilişkisi bir süreklilik arz eder. Allah-âlem-insan ilişkisini net bir biçimde ortaya koyan pek çok ayeti bulunmaktadır. Bu ayetler şöyledir:

“Gaybın anahtarları yalnızca O'nun katındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı da bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin. Yerin karanlıklarında da hiçbir tane, hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta (Allah'ın bilgisi dâhilinde, Levh-i Mahfuz'da) olmasın.”⁴¹

“Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınız.”⁴²

Oysa deizm'e göre insanın Tanrı'dan kaynaklı bir sorumluluğu bulunmamaktadır. Çünkü yaratıcı insandan mantıksız olan herhangi bir şey talep etmez. Tanrı zatı gereği mutludur ve sürekli iyilik yapmayı da sever. O yarattıklarından kendisini mutlu ve memnun eden herhangi bir şey istemeye ihtiyaç duymaz. İnsanların da yaratıcıyı memnun etmek için herhangi bir şey yapmaları O'nun mutluluğunu ne artırır ne de azaltır. İnsan yapmış olduğu her şeyi kendi mutluluğu için yapar. Bu sebeple Tanrının emirlerine itaat diye bir şey söz konusu değildir. Çünkü emrin kendisi yoktur.⁴³

Görüldüğü üzere İslam'daki Allah anlayışı ile deizmdeki Tanrı anlayışı birbirinden oldukça farklı bir yapıya sahiptir.

1.4.2. Deizmi Ortaya Çıkaran Sebepler

Deizm fikrinin ortaya çıkmasına neden olan en önemli sebep makul bir din anlayışına dair bir talebinin oluşmasıdır. Deizm, yıllardır var olan din istismarı sürecinin sonucunda oluşan bir anlayış olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla deizm, makul bir din inancına duyulan bir ihtiyaçtan dolayı ortaya çıkmıştır. Bu açıdan bakıldığında dönemin şartları itibarıyla deizm bir sonuçtur, sebep değildir. Hristiyanlık dini din adamları tarafından diğer inananlarını kimseleri kendilerine daha çok bağlamak amacıyla hurafe ve gizemlerle doldurulmuş ve hatta durum öyle

---

⁴¹ el-En'âm, 6/56.

⁴² Kâf, 50/16.

⁴³ Mustafa BOZKURT - Mehmet Kuyucu, “Tanrı-İnsan İlişkisi Bağlamında Deizm'in Temel İddialarının Eleştirisi” 11/2 (2020), 6.

bir noktaya gelmiştir ki din adamlarının söyledikleri pek çok şeyin neredeyse Hz. İsa'nın getirdiği din ile bir bağlantısı kalmamıştır. Kilise ve din adamlarının dini öyle bir tahrif etmişlerdir ki artık bu din akıl tarafından anlaşılmaz ve yaşanılmaz bir daha evrilmiştir. Kilise de insanları etkilemeyi başarmış ve istedikleri şeyleri topluma kabullendirmişlerdir. Ortaçağ'ın bu konuya dair meşhur sözü, “inanıyorum çünkü saçmadır” olmuştur. Ancak zaman içerisinde kilisenin bu tür davranışlarına karşı itirazlar yükselmeye başlamıştır. Mevcut durumu değiştirmek isteyen deistler kendilerini dinsiz olmadıklarını vurgulamak için “Hristiyan deist” olarak tanımlamışlardır. Dolayısıyla ilk defa ortaya çıkan deistlerin amacı inancı aklen makul hale getirmektir. Örneğin; deistler bir taraftan Hz. İsa'nın ulûhiyetine dair Kilisenin savunduğu fikre şiddetle karşı çıkarken bir taraftan da teslis anlayışının tenzih fikriyle çeliştiğini söylüyor ve teslis inancını reddediyorlardır. İşte bu durum Hristiyan ilahiyatçıların deizme karşı savaş başlatmalarına sebep olmuştur.⁴⁴

Akla ve bilime sırtını dayayan ve Hristiyanlık dinini mevcut haliyle akıl almaz gören birçok düşünür, Hristiyanlığı “tarihî din” olarak ifade etmiş ve akla aykırı görerek eleştirmiştir. Bunun yanı sıra bir de “doğal din” olarak ifade ettikleri bir anlayış vardır. Onlara göre doğal din anlayışı ise her nerede ve ne zaman olursa olsun her bir insanın özünde var olan ve akla uygun olanı temsil etmektedir. Ancak deistler akılın makul görmediği bir dini anlayıştan kaçarken tamamen akla boğulmuş ve dinin hakikatlerinden tamamen kopma bir sürecinin içerisine girmişlerdir.⁴⁵

Deizmin ortaya çıkmasına sebep olan bir başka durum ise din ile bilim arasında meydana gelen birtakım çatışmalarıdır. Bilindiği üzere kilise hayatın tamamını kuşatmış ve insan üzerinde büyük etkilere sahip olmuştur. Bilimsel gelişmeler de bundan nasibini almıştır. Kilise bu süreç içerisinde bilimin yönteminden hedefine kadar her şeyiyle belirleyici bir rol olmak istemiştir. Kilisenin bu müdahaleleri uzun süre devam etmiş ve hatta bilim konusunda kilisenin söylemlerine zıt şeyler söyleyemeyen ağır cezalar almışlar, baskılarla sindirilmeye çalışılmışlar ve hatta bazıları öldürülmüştür. Böyle dönemlerin akabinde yaşanan bazı gelişmeler, din-bilim ilişkisine dair radikal bir dönüşümün ateşini yakmıştır.⁴⁶

---

⁴⁴ Kale, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Deizm Hakkındaki Görüşleri*, 14.

⁴⁵ Kale, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Deizm Hakkındaki Görüşleri*, 14.

⁴⁶ Kale, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Deizm Hakkındaki Görüşleri*, 14.

Evrene dair fikirlerini yapmış olduğu bilimsel çalışmalar sonucunda değiştiren Galileo, önce kiliseden büyük bir baskı görmüş ve öldürülme korkusu sebebiyle düşüncelerini yalanlamak zorunda kalmıştır. Ancak Galileo daha sonraki süreçlerde benzer iddialarını söylemeye devam edince kilise tarafından ev hapsine mahkûm edilmiştir. İşte bu gibi durumlar insanlar tarafından din ile bilim arasında bir çatışmanın var olduğuna dair delil olarak ileri sürülmüştür.⁴⁷

Deizmin ile bilim arasındaki ilişki öyle bir kuvvetlenmiştir ki hatta deizme dair yapılan tanımlarda “akla ve bilime duyulan büyük güven” ifadesi yer almaya başlamıştır. Nitekim o dönemde bilim adamlarının karşısında bir tarafta gözlemleyerek tanımladıkları bir âlem tüm çıplaklığıyla dururken, bir taraftan da bilim adamlarının gözlemlerinin yanlış olduğunu söyleyen ve aksini iddia edenleri ağır bir şekilde cezalandıran bir dini anlayış mevcuttu. İşte bu durumda bilim adamları kendilerine karşı duran bir dini anlayışı kabul etmektense, akla ve bilime güvenmeyi tercih etmişlerdir. Tarihin ilerleyen süreçlerinde ise bilim adamları ve düşünürler dini insanlığın ilerlemesi önündeki en büyük engel olarak görmüşlerdir. En sonunda da Tanrı-âlem ilişkisi zayıflamış ve Tanrı yaratan ancak yarattıklarını yarattığı yerde bırakan bir seyirci konumuna gelmiştir.⁴⁸

1.4.3. Günümüzde Deizmin Yaygınlaşma Sebepleri

Günümüzde deizmin yayılımının sebeplerine bakıldığında Orta çağ Avrupa’sında deizmin ortaya çıkış sebebi ile benzerlik gösterdiği söylenmektedir.

Ülkemize bakıldığında ise Türkiye’de deizm düşüncesinin yayıldığına dair medyada haberler yer almaktadır. Ancak deizme inanan kişilerin sayısında mı bir artış olduğu yoksa deizmin yaygınlaştığına dair haberlerin sayısında mı bir artış olduğu konusunda tartışmalar hala devam etmektedir. Özellikle de muhafazakâr ailelerin çocukları arasında deizmin arttığına dair haberler yer almaktadır. Ancak bu durumun böyle olduğuna dair henüz yapılmış yeterli sayıda ciddi bilimsel araştırmalar bulunmamaktadır.⁴⁹

---

⁴⁷ Kale, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Deizm Hakkındaki Görüşleri*, 15.

⁴⁸ Kale, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Deizm Hakkındaki Görüşleri*, 14-15.

⁴⁹ Kale, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Deizm Hakkındaki Görüşleri*, 16.

Deizmin yaygınlaşma sebeplerine bakıldığında bunun en önemli sebeplerinden birisi olarak tevhit dininin tahrif edilmesi sonucunda ortaya çıkan yanlış inancın birey üzerinde yarattığı olumsuz etkidir.⁵⁰

Deizmin yaygınlaşmasının bir diğer sebebi de kapitalizm olarak görülmüştür. Kapitalizm dinleri tüketim kültürüne ayak bağı olarak görmekte, deizm için sevimli bir imaj çizmekte ve deizmi özgürlükçü bir yaşam tarzı olarak sunmaktadır.⁵¹

Deizmin yayılmasında etkili bir faktör olarak küresel güçlerin varlığından da bahsetmek gerekir. Küresel güçler deizmi yaygınlaştırmak için çeşitli web sitelerini ve sosyal medyayı kullanmışlardır. Küresel güçlerin temel hedefinde Müslümanların dini fikri yapısını deist olarak değiştirmek yer almaktadır.⁵²

İlk olarak Hıristiyanlık dininin tahrif edilmesiyle kilisenin baskıcı tutumuna tepki olarak ortaya çıkan deizm, zamanla dünyanın küreselleşmesiyle İslam coğrafyasında da varlığını göstermeye başlamıştır. Dünyanın en ücra köşesindeki bir olay veya fikrin hızlı bir şekilde her yere ulaşması deizm gibi Batı kaynaklı bir felsefi akımın İslam toplumlarında da görülmesine imkân sağlamaktadır. İslam toplumlarında deizm düşüncesinin varlığından söz etmenin mümkün olmadığı kanaatini taşıyanlar olsa da yukarıda aktarılan bilgiler ışığında ve küreselleşmeyle birlikte deizmin Müslüman toplumlar için de önemli bir inanç meselesi haline geldiğini söylemek mümkündür.⁵³

Maddi refah seviyesinin artması da deizmin yayılma sebeplerinden birisi olarak kabul edilmiştir. Nitekim maddi refah seviyesinin yükselmeyişle birlikte bazı kesimler dinin kurallarını zamanla sıkıcı görmekte, dinin kullarını özgür davranışlarının karşısında bir engel olarak değerlendirmektedir. Çünkü dini kurallar, dünyevileşmeyi hayatın merkezine koyan kimselere göre hayatı sınırlayan bir olgudur. Oysa dini kullar insan hayatının daha sistematik yürüyebilmesi için birtakım kurallar koymakta, amel, amel ve ahlaki alanlarda sınırlamalar getirmektedir. Ancak dünyevileşmeyi hayatın merkezine koyan insanlar yaratıcının yaşam

---

⁵⁰ Kale, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Deizm Hakkındaki Görüşleri*, 16.

⁵¹ Kale, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Deizm Hakkındaki Görüşleri*, 16.

⁵² Kale, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Deizm Hakkındaki Görüşleri*, 17.

⁵³ Kale, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Deizm Hakkındaki Görüşleri*, 17.

tarzlarına müdahalede etmesinde rahatsızlık duyduğu söylemektedirler. Bu sebeple bu insanlar erkek kadın ilişkileri, faiz gibi konularda İslam'ın getirdiği kuralları reddetmektedirler. Bu düşünceler zamanla deistlik bir hayat tarzını beraberinde getirmektedir.⁵⁴

Günümüzde kendisini Müslüman olarak tanımlayan bir grup kesim de kendisini muhafazakâr olarak değil, seküler olarak tanımlamayı tercih etmekte ve dini kuralların kendi hayatlarında etkin olmadığını söylemektedirler. Böyle bir düşünce tarzını benimseyen kişiler literal anlamda deist olarak tanımlanmasa da pasif deist olarak tanımlamak mümkündür. Diğer taraftan günümüzdeki sekülerleşmeyle ortaya çıkan deizm ile Hz. Muhammed dönemindeki müşriklerin benimsedikleri tanrı inancının birbiriyle benzerlik gösterdiği söylenebilir. Çünkü müşrikler de arzularına göre hareket etmişler ve hayatlarında yaratıcıyı bir kenara itmişlerdir. Bu meseleyle ilgili Kur'ân'ı Kerim de şöyle buyrulmuştur: *“Yine onlara "Gökten su indirip de o suyla ölü olan toprağa hayat veren kimdir?" diye sorsanız, şüphesiz "Allah'tır" derler. De ki: "Hamd Allah'a aittir; ama onların çoğu akıllarını kullanmazlar.”* (Ankebut/63) buyurmaktadır. Bu ayete bakıldığından sahip olunan servetle birlikte seküler bir hayatı benimseyen müşriklerin Allah'ı kabul etmelerine rağmen hayatlarında onun emirlerine yer vermeyi reddettikleri görülmektedir.⁵⁵

Günümüzde Deizmin düşüncesinin yayılmasının başka bir nedeni olarak ailenin çocuk üzerinde yarattığı tesirinin azalması gösterilmektedir. Geleneksel bir aile yapısında sahip olunan temel bilgileri ve hayata bakış tarzını sahip oldukları aileden alan gençler, günümüzde doğru veya yanlış, pek çok farklı fikirlerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Her şeyi en iyi şekilde bilen ve yol gösteren bir baba figürünün yerini gücü ve otoritesi zayıflamış ve sözünün ağırlığı kalmamış bir baba figürü almıştır. Babanın örnek ve ideal kişilik yapısı hızlı bir şekilde aşınmaya başladığı için çocuk babasının benimsediği değer yargılarını küçük görmeye başlamıştır. Bu durumda ailenin çocuğun başta dini değer ve düşünceleri olmak üzere üzerindeki her türlü fonksiyonu zaman içerisinde yavaş yavaş zayıflamıştır. Bu durum da çocukların deizm gibi dinin kabul etmediği akımların peşine kapılmalarına sebep olmuştur. Dünyevileşmeyle birlikte dini hassasiyetlere önem veren bir ailenin geleneksel yapısı zaman içerisinde aşınmaya başlamıştır. Geleneksel aile yapısına bakıldığında dede, nine, anne ve baba gibi aile fertleri aile hayatının meydana gelmesinde ayrı ayrı görevlere sahiptir. Bu görevler

---

⁵⁴ Kale, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Deizm Hakkındaki Görüşleri*, 18.

⁵⁵ Kale, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Deizm Hakkındaki Görüşleri*.

ailenin oluşmasına olumlu bir katkı sağlamaktadır. Ancak seküler yaşamın hayatın her aşamasında etkili olduğu toplumda bu görevler zaman içerisinde önemini kaybetmiştir. Seküler düşünce yapısında aile kurumunun bizâtihi kendisi vazgeçilmez değildir. Hatta aile kurmak bile çok da gerekli değildir. Seküler düşünce yapısında hazcılık ve faydacılık toplumda aile kurumunun önündedir. Bu şekildeki bir düşünce yapısı Müslüman aile yapısını ve Müslüman toplumunu çok ciddi bir şekilde tehdit etmekte ve muhafazakâr bir toplumu zaman içerisinde yozlaştırıp, yavaş yavaş kimliğinden uzaklaşmasına sebep olmaktadır.⁵⁶

Türkiye’ye baktığımızda deizm dair en önemli gelişmelerden birisi 2018’de 12 kurucu üyenin girişimiyle Deizm Derneği’nin kurulmuş olmasıdır. Deizm Derneği’nin kuruluş bildirgesinde şu sözler bulunmaktadır. *“Sevgili halkımıza; bizler, Deizm Derneği kurucu üyeleri ve Türkiye’nin fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür deist yurttaşları olarak, yakın dönemde devlet erkânını ve siyasi gündemi ve de sosyal medyayı haftalarca meşgul eden, deizm ve deistler hakkında önyargularla söylenen sözler ve çirkin yaftalamalar sona ermesi isteriz. Biz deistlere artık haksızlık yapılmaması ve bu vatanın evlatları olarak, iyi vicdan ve hür iradeyle, herkesin tanrı vergisi vicdanlarında yer bulmamız amacıyla bu kuruluş beyannamemizde düşüncelerimizi ve fikirlerimizi beyan eder ve kendimizi tanımlarız. Tüm bu nedenlerle, Türkiye deistleri olarak, İstanbul merkezli Deizm Derneği’ni kurarak ortada ve görünür olmayı bir vazife bildik. Bu vesileyle, Deizm Derneği kurucuları olarak bizler deist inancımızı, düşüncemizi ve fikrimizi henüz nasırlaşmamış yüreklere erişsin diye beyan ederiz.”*⁵⁷

1.5. Kötülük Problemi

İnsanların ateizm, deizm gibi İslam dinine aykırı olan akımlara yönelmesinde etkili olan temel sebeplerden birisi kötülük problemdir. Kötülük problemi, günümüzde özellikle Allah’ın (c.c) varlığını kabul etmemenin güçlü bir gerekçe olarak kullanılmak istenmiş ve adeta “alemden çok sayıda kötülük olduğuna göre bir yaratıcı da yoktur” önermesi üzerinde ateizme kapı aralanmaya çalışılma çabaları ortaya konulmuştur. Dolayısıyla kötülük probleminin en iyi şekilde ortaya konulabilmesi ve en iyi şekilde çözüme kavuşturulması İslam ve Müslümanların inançları açısından da son derece önemlidir.

---

⁵⁶ Kale, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Deizm Hakkındaki Görüşleri*, 19.

⁵⁷ Kale, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Deizm Hakkındaki Görüşleri*, 19.

Türkçede kötülük problemi olarak ifade edilen bu konu, İslam literatürüne bakıldığında şer kelimesiyle, felsefe ilminde teodise kelimesiyle ifade edilmiştir. Klasik kelim kaynaklarımızda bakıldığında ise kötülük problemi çerçevesinde yapılan tartışmalarda hüsün ve kubuh kelimeleri kullanılmıştır. Hüsün (hüsn) sözlükte; “güzel olmak” anlamında mastar bir kelime olup ve “güzellik, rağbet edilen ve sevilen şey” anlamında kullanılmıştır. Bu kelimenin karşıt anlamı olan kubuh ise (kubh) “çirkin olmak” ve “çirkinlik, nefret edilen şey” anlamında masdar bir isimdir. Râgıb el-İsfahânî hüsün kelimesini “güzel olan, rağbet edilen şey” şeklinde ifade ettikten sonra da bir şeye akıl, duygu veya duyu açısından üç şekilde güzellik değeri biçilebileceğini, fakat halk arasında hüsün kelimesinin çoğunlukla göze güzel görünen güzellik anlamında, Kur’ân-ı Kerîm’de ise aynı kelimenin genellikle kalp gözünün güzel olarak kabul ettiği bir şey için kullanıldığını söylemektedir. Dolayısıyla hüsün kelimesi günlük hayatta kullanılan dilde estetik bir kavram, Kur’ân-ı Kerîm dilinde ise bir ahlâki kavram olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Cürcânî, bir fiilin veya olgunun insanın tabiatıyla uyumluluk göstermesi, onun için bir mükemmellik değerini ifade etmesi ve övgüyle layık olması sebebiyle mükafatlandırılmasına yardımcı olması açısından hüsün değeri içereceğini ifade eder. Ona göre kubuh kelimesini de tüm bunlara aykırı olan özelliklerle ifade edilir. Hüsün ve kubuh kelimeleri felsefe ve mantık disiplinleriyle ilintili olarak “fazilet-rezîlet, güzel-çirkin, hak-bâtıl, doğru-yanlış” kelimeleriyle ifade edilmiştir. Kelâm ve usûl-i fihî ilimlerinde ise genellikle fâilini methedilmeyi veya yerilmeyi hak eden inanç, düşünce ve davranışlar için kullanılmıştır. Bu açıdan hüsün ve kubuhun aklı bir yönü olduğu konusunda âlimler ittifak etmiştir. Ancak bununla birlikte Gazzâlî hüsün ve kubuha dair yapılan tariflerde şahıslara göre değişiklik gösterebilen maslahat-mefsedet, yarar-zarar, yeterlilik-eksiklik gibi sübjektif kriterlerden hareket edildiğini iler sürerek hüsün ve kubuh yüklenen anlamların izâfî olduğunu belirtir. Kelâm ilmindeki tartışmalara ise hüsün ve kubuh kavramları, ilâhî övgü veya yergiye ya da sevap veya cezaya sebep olan fiillerin niteliğini belirten kavramlardır.⁵⁸

Kötülük problemi meselesi, düşünce tarihinde bakıldığında çözümlenmeye çalışılan ve üzerinde tartışmanın söz konusu olduğu en temel problemler arasında yer almaktadır. Teist düşünce sistemine bakıldığında bu meselenin teizmin diğer iç meselelerine nazaran sıfatlar, mu’cize, nedensellik, şefâat, kazâ-kader gibi konuları da içerisine almasından dolayı çok daha önemli bir anlam ifade etmektedir. Söz konusu olan iç sorunlara karşı alınacak menfî tavır, ait oldukları teist düşünce yapıyı yıkacak durumda değildir. Kötülük problemi ise böyle değildir.

---

⁵⁸ İlyas Çelebi, “Hüsün ve Kubuh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/59.

Bu meselenin, bir problem olarak gündeme gelmesine sebep olan temel öncüllerden birine yapılabilecek bir itiraz, teizmin çökmesine sebep olabilecek durum kadar tehlikelidir. Teist düşüncesinin, yaratıcının var olduğu gerçeğini, diğerleri göre çok daha fazla değer verdikleri “düzen ve gâye” deliliyle ispatlamaya çalıştıkları göz önünde bulundurulursa, kötülük probleminin önemi çok daha iyi anlaşılabilir. Bilindiği üzere düzen ve gâye delili bu âlemin, bir makine gibi olduğunu, hassas bir ölçü üzerine kurulu olduğu düşünülen bu makinanın ise herhangi bir bozukluk olmadan tıkr tıkr işlediğini varsayar. Dolayısıyla söz konusu olan bu delilin yaratıcının var olduğu gerçeğini en doğru bir şekilde ispatlayabilmek için bu makinanın kusursuz olması gerekir. Buna göre düzen ve gâye delilinin en temel önermesi; “Bu âlemde bir düzen vardır” önermesidir.⁵⁹

Bu âlemde herhangi bir aksaklık olmadan gerçekten bir düzen var mıdır, eğer böyle bir düzen var ise bu, sadece bu dünya ile mi sınırlıdır yoksa bütün varlıkları da kapsamakta mıdır? Daha zor bir soru da düzenli olduğu söylenen bu âlemin, şu an görünen durumuna önceki durumu neydi? Yani bu görünen âlem, en başından itibaren herhangi bir aksaklığı içermeyecek bir biçimde düzenli bir yapıda mı planlanmıştır yoksa insan ömrüne nazaran oldukça uzun olduğu söylenebilecek bir zaman dilimi içerisinde evrimler geçirerek mi bu halini almıştır? Diğer bir deyişle “düzen” denilen şey, tasarlanmış bir düzeni mi içerisine alır ya da sadece doğal ve tesâdüfen meydana gelmiş bir “görüntü ”den mi ibarettir?⁶⁰

Kötülük problemi meselesinde önemli olan nokta, bu meseleye dair yaklaşımların teolojik problemlerle ilişkilendirilmiş olmasıdır. Örneğin; bir kimse bir yaratıcının olduğu iddiasını ortaya koyuyor ve bunu da âlemde var olan düzenle delillendirmeye çalışıyorsa kötülük problemi, onun iddiaları doğrultusunda çözmesi gereken en hızlı bir sorun olarak karşısında durmaktadır. Zira kötülüğün yani düzensizliğin var olduğunu söyleyen bir kimsenin, düzen ve gâye delili ile yaratıcının var olduğunu ortaya koymaya çalışmasının bir çelişki olduğu ortadadır. Şüphesiz düzensizliğin varlığı meselesi, Tanrı'nın yokluğu düşüncesini doğrudan doğurmaz. Çünkü içerisinde yaşadığımız bu âlemde deprem, sel, yıldırım çarpmaları gibi pek çok iyi olmayan durum yani düzene aykırı durumlar var ise bu, âlemde bir düzenin olmadığını dolayısıyla da düzen üzerinden ortaya konulan delilinin, bir yaratıcının var olduğunu ispat etmeye pek de uygun olmadığını gösterir. Bu sebeple kötülük problemi meselesi, bir yaratıcının varlığını ortaya koyabilmek için teolojide kullanılan düzen delilinin en büyük düşmanıdır.

---

⁵⁹ Şaban Haklı, “Kötülük Problemi, Yaklaşımlar ve Eleştiriler”, *Çorum İlahiyat Dergisi* 2/2 (2002), 195.

⁶⁰ Haklı, “Kötülük Problemi, Yaklaşımlar ve Eleştiriler”, 195.

Teistin bir kişinin, bir yaratıcının var olduğunu ortaya koyarken esas aldığı bu delili kullanabilmesinin, kötülük problemini çözme başarısı ile ilintili olduğu söylenebilir. Kötülük probleminin meydana getirdiği önemli diğer bir sorun da Tanrı tasavvuruyla ilintilidir.⁶¹

Teizm düşünce sistemine bakıldığında Tanrı'nın; mutlak kudret, mutlak iyi ve mutlak irâde sahibi olduğu hususunun yer aldığı görülmektedir. Tanrı'ya atfedilen bu üstün sıfatları, O'nun eseri olan âlemde var olan kötülükleri açıklamada birtakım sorunlara sebep olmaktadır. Örneğin; sel, yıldırım gibi kötülüklerle dolu olan bu âlem, nasıl olur da mutlak kudret ve salt iyilikle nitelendirilen bir yaratıcının bir eseri olabilir? Onsekizinci asırda David Hume ile (ö. 1711-1776) birlikte kötülük problemi meselesi, bir problem olmaktan çıkmış, yaratıcının yokluğunu ortaya koyan bir delil "ateist bir delil" durumuna dönüşmüştür. Kötülük denildiği zaman ise genellikle şu dört durum kastedilmektedir. Bunlar;

a-Ahlâkî kötülük; Günah gibi çoğunlukla nedeni insan kaynaklı olan kötülükler.

b-Fiziksel acılar ve günah ya da başka bir sebeple duyulan keder yani üzüntüdür.

c-Fizîkî kötülük; Hastalık, hortum, deprem vs. gibi doğal afetlerdir.

d. Metafiziksel kötülükler; varlığının kendi elinde olmaması yani mümkün bir varlık olmak ve âlemde görülen mükemmelsizlikler.⁶²

Yukarıda zikredilen bu dört maddedeki durumlar, insan tarafından kötülük olarak düşünülmekte ve yaratıcının üstün sıfatlarıyla O'nun eseri olan bu âlemdeki kötülüklerin açıklanması çözümünün ortaya konulması gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶³

---

⁶¹ Haklı, "Kötülük Problemi, Yaklaşımlar ve Eleştiriler", 196.

⁶² Haklı, "Kötülük Problemi, Yaklaşımlar ve Eleştiriler", 196.

⁶³ Haklı, "Kötülük Problemi, Yaklaşımlar ve Eleştiriler", 195-196.

İKİNCİ BÖLÜM

(METODOLOJİ)

Bu kısımda çalışmamızda uygulanan araştırma evreni, modeli ve örnekleme ile veri toplama araçları, verilerin toplandığı süreç ve onların analizleri ve bulgular hakkında bilgilere değinilecektir.

2.1. Çalışmanın Araştırma Modeli

Verilerin sayısal açıdan bir araya getirilip en iyi şekilde tespit edilmesi için analiz niteliğine sahip bir anket çalışma yöntemi çalışmamızın yöntemi olarak benimsenmiştir. Sosyal bilimlere dair çalışmalarda sıkça kullanılan bu tarama yönteminde lisedeki öğrencilerin özellikleri ve davranışlarına dair veri toplamak amaçlanmaktadır. Bursa'nın Gemlik ilçesindeki Roda Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin ateizm ve deizm hakkındaki bilgi düzeylerinin keşfedilmesinin hedeflendiği çalışmamızda bu bilgi ve düzeyi, çeşitli değişkenlerle ilişkisinin en iyi şekilde tespit edilebilmesi için anket araştırma metodu seçilmiştir.

İki ya da daha fazla değişkenler arasındaki irtibatın ele alındığı tarama modelinde cinsiyet, eğitim seviyesi, gelir seviyesi gibi değişkenlerle araştırma arasındaki bağlantı istatistiksel analizlerle incelenmesi hedeflenmektedir.

Veri toplama süresinin uzun olması sebebiyle araştırma Bursa'nın Gemlik ilçesindeki Roda Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencileri ile sınırlı tutulmuş anket çalışması olacaktır. Yapılan araştırma neticesinde en hızlı bir şekilde elde edilmesi hedeflendiği için istenilen verileri ulaşmamızı sağlayan bir anket çalışması yapılmıştır.

2.2. Çalışmanın Evren ve Örnekleme

Herhangi bir bilimsel bir çalışma yapılacağı zaman bu çalışmada kimlerden veri elde edileceği ya da bir araya getirildiği evren ve örneklem terimleri ile isimlendirilmiştir. Evren olarak ifade edilen terimi araştırma sorusuna dair tüm kişi ya da ögeleri kapsamaktadır. Tüm evrenden veri elde etmek hem ekonomik hem zaman hem de iş gücü bakımından büyük zorluklar içereceği için, zaman ve iş gücü bakımından çok büyük sıkıntılar barındırdığı için genellikle imkan dahilinde değildir. Her geçen gün daha da geliştirilmiş olan istatistiksel yöntemlerle evrenin bir kısmından elde edilen veriler ile evrenin tümüne dair bilgi edinmek de

mümkün hale gelmiştir. Bu nedenle belli başlı parametrelere göre evrenden seçilen bir grupla çalışma yapmak zaman, maliyet ve işgücü bakımından çok büyük kolaylıklar sağlar. Evreni temsil ettiği varsayılan bu gruba da örneklem denir.⁶⁴

Araştırmamızın genel evrenini Türkiye olan lise öğrencileri oluştururken, çalışma evreni ise 2023-2024 eğitim öğretim yılında Bursa'nın Gemlik ilçesindeki Roda Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır.

2.3. Çalışmanın Veri Toplama Araçları

Nicel araştırma yönteminin esas alındığı araştırmamızda “Kişisel Bilgi Anketi” kullanılmıştır.

2.3.1. Kişisel Bilgi Anketi

Kişisel bilgi anketi öğrencilerin cinsiyetleri, okul türlerini, sınıflarını, ebeveynlerinin eğitim düzeylerini, okul dışında din eğitimi alma durumu gibi bilgilerini içermektedir. Bunun yanı sıra çalışmamızın ölçme aracının kişisel bilgiler kısmına ankete katılan öğrencilerin aile içinde ya da çevresinde olumsuz dini deneyimler edinip edinmediklerine, ailenin sergiledikleri ebeveynlik tutumlarına, aile içerisinde dini konudaki hassasiyetlere, yaşadıkları çevreleri ve din eğitimi öğrendikleri öğretmenleri ile olan ilişkilerine, ateizm ve deizme dair fikirlerin nerelerden öğrendiklerine, öğrendikleri bilgilerinin doğruluğu araştırıp araştırmadıklarına, öğrendikleri bilgileri yakın çevresiyle paylaşıp paylaşmadıklarına yönelik sorular yönlendirilmiştir.

Çalışmamızda yer alan bu soruların oluşturulmasında benzer çalışmalar ortaya koyan çalışmalardan faydalanılmıştır. Bir yaratıcının olduğuna dair inkarın sebeplerine bakıldığında bu sebepler her bir farklı çalışmada farklı şekillerde tasnif edilmenin yanı sıra, bu sebeplerin tek sefer yapılmış olan bir çalışmada ele alınamayacak kadar farklı boyutları bulunduğu görülmektedir. Sezgisel, duygusal, sosyal ve olumsuz dinî tecrübeler gibi çeşitli sebepleri ele alan araştırmaların yanı sıra da, felsefi ve bilimsel arka yüzüne ayrıntılarıyla yer vermenin yanı

---

⁶⁴ Kandemir, *Lise Öğrencilerinde Ateizm ve Deizm Eğilimi Üzerine Bir Araştırma (Konya Örneği)*, 81.

sıra, pratik yaşamdan kaynaklanan nedenlerin kişinin bir yaratıcının varlığını inkar etme konusundaki etkisine çokça dikkat çeken pek çok araştırmalar da bulunmaktadır.⁶⁵

2.4. Bulgular

Çalışmamızın hedef kitlesini Bursa'nın Gemlik ilçesindeki Roda Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Yaptığımız anket çalışması neticesinde elde ettiğimiz bulguların yüzdeler oranlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Deizm düşüncesini benimseyen kişilerin gerekçesi özentidir.	% 60
Deizm düşüncesini benimseyen kişilerin gerekçesi aile baskısıdır	% 20
Deizm düşüncesini benimseyen kişilerin gerekçesi çevre baskısıdır	% 10
Deizm düşüncesini benimseyen kişilerin gerekçesi karasızım	% 10
Ateizm düşüncesini benimseyen kişilerin gerekçesi özentidir	% 60
Ateizm düşüncesini benimseyen kişilerin gerekçesi aile baskısıdır	% 10
Ateizm düşüncesini benimseyen kişilerin gerekçesi çevre baskısıdır	% 10
Herhangi bir dini inancı benimseyenler	% 94
Herhangi bir dini inancı benimsemeyenler	% 5

⁶⁵ Kandemir, *Lise Öğrencilerinde Ateizm ve Deizm Eğilimi Üzerine Bir Araştırma (Konya Örneği)*, 85.

Herhangi bir dini inancı benimseme konusunda kararsız olanlar	% 1
Ailesinde belli bir dini inanca sahip olanlar	% 100
Ailesinde belli bir dini inancı kabul etmeyenler	% 0
Ateizm hakkında bilgiyi aileden edinenler	% 5
Ateizm hakkında bilgiyi sosyal medyadan edinenler	% 85
Ateizm hakkında bilgiyi kitaplardan edinenler	% 5
Ateizm hakkında bilgisi olmayanlar	% 0
Ateizm ve deizm hakkında öğretmenlerine soru sorabilenler	% 90
Ateizm ve deizm hakkında öğretmenlerine soru soramayanlar	% 5
Ateizm ve deizm hakkında öğretmenlerine soru sorma konusunda kararsız olanlar	% 5

Yaptığımız anket çalışması neticesinde elde ettiğimiz bulguları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Öğrencilerin ailelerinin eğitim durumuna bakıldığında genellikle ilkokul ve ortaokul mezunu oldukları görülmektedir.
2. Öğrencilerin aileleri dini inancı benimsemektedirler.
3. Öğrenciler dini inanca sahiptirler
4. Öğrenciler aile içinde ateizm ve deizm düşüncelerini ailelerinden duymamışlardır.
5. Öğrenciler deizm ve ateizm kavramlarını daha çok sosyal medyadan duymuşlardır.

6. Öğrencilerin deizm ve ateizm düşüncesine yönelen insanların bu yönelimlerinin altında yatan sebebin daha çok özentiden kaynaklandığını düşünmektedirler.

7. Öğrenciler ateizm ve deizm hakkında akıllarına bir soru geldiğinde bu soruları öğretmenlerine sorabilmektedirler.

KAYNAKÇA

- Aydın, Mehmet. *Din Felsefesi*. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012.
- Aydın, Mehmet S. *Din Felsefesi*. Ankara: Selçuk Yayınları, 1994.
- Az, Mehmet Ata. *Tanrı ve Nihai Gerçeklik*. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2018.
- Baloğlu, Adnan Bülent. *Son Hurafe Deizm*. Ankara: DİB Yayınları, 2021.
- Bolay, Süleyman Hayri. *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1984.
- BOZKURT, Mustafa - Kuyucu, Mehmet. “Tanrı-İnsan İlişkisi Bağlamında Deizm’in Temel İddialarının Eleştirisi” 11/2 (2020).
- Cevizci, Ahmet. *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002.
- Coşkun, İbrahim. *Modern Çağ Deizminin Nedenleri ve Sonuçları*. İstanbul: Ensar Neşriyat., 2017.
- Cürcânî, Eş-Şerif Ali b. Muhammed. *et-Ta’rîfât*. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1. Basım, 1983.
- Çelebi, İlyas. “Hüsün ve Kubuh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/59-63. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Erdem, Hüsameddin. “Deizm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/109-111. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Feyyûmî, Ebü’l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Hamevî. *el-Misbâhü’l-Münîr*. Beyrut: el-Mektebetü’l-İlmiyye, 1431.
- Haklı, Şaban. “Kötülük Problemi, Yaklaşımlar ve Eleştiriler”. *Çorum İlahiyat Dergisi* 2/2 (2002).
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Ebü’l-Fadl Cemâleddîn. *Lisânü’l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dârus-Sadr, 3. Basım, 1414.
- Kale, Ali. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Deizm Hakkındaki Görüşleri*. Amasya: Amasya Üniversitesi, 2022.
- Kandemir, Sibel. *Lise Öğrencilerinde Ateizm ve Deizm Eğilimi Üzerine Bir Araştırma (Konya Örneği)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Doktora Tezi, 2022.
- Kaya, Uğur. “Ateizmin Tanımı, Tarihçesi ve Çeşitleri”. <http://www.antalyaozelegitim.com/blog/psikolojik-degerlendirme-ve-danisma/ateizmin-tanimi-tarihcesi-ve-cesitleri.html>. 10 Kasım 2023
- Kılınç, Muammer. *Bir Felsefi Problem Olarak Ateizm ve Ludwig Feuerbach Ateizmi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Özdemir, Hacı Ali. *Ortaöğretim öğrencilerinde Allah inancı (Burdur Örneği)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Peker, Hasan. “Tanrı ve Din Tasavvuru Bağlamıyla Deizm ve Yayılımı Üzerine”. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/8 (2018).
- Sinanoğlu, Mustafa. “İlhâd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/90-92. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Topaloğlu, Aydın. “Teizm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/332-334. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Tümer, Günay. “Din (Genel Olarak Din)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/312-320. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Ünal, Yaşar. “Ateizm ve Din”. *Kelam Araştırmaları* 11/1 (2013).
- Yavuzylmaz, Yusuf. *Türkiye’de Deizmin Kökenleri*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2018.
- “<https://sozluk.gov.tr/>”, ts. Erişim 16 Kasım 2023
- Kur’ân’ı Kerim Meâli*, ts.

ÖZGEÇMİŞ

Adım Esra Demiraslan. 1989 yılında İstanbul'da doğdum. İlkokulu ve orta okulu Minür Nurettin Selçuk İlköğretim Okulu'nda okudum. Liseyi Bakırköy İmam Hatip Lisesi'nde okudum. Liseden mezun olduktan sonra İzmir İlahiyat Fakültesi'nde öğrenimimi tamamladım. Üniversite bittikten sonra Bitlis-Hizan İmam Hatip Lisesi'ne Meslek Dersleri Öğretmeni olarak atandım. Burada beş yıl öğretmenlik yaptıktan sonra Bursa'nın Gemlik ilçesindeki Roda Anadolu İmam Hatip Lisesi'ne tayin istedim. Şu anda da bu okulda Meslek Dersleri Öğretmeni olarak görev yapmaktayım.

2019 yılında evlendim ve bir erkek çocuğa sahibim.